

Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Vytauto Didžiojo universitetas

l.kamandulyte-merfeldiene@hmf.vdu.lt

Ingrida Balčiūnienė

Vytauto Didžiojo universitetas

i.balciuniene@hmf.vdu.lt

Anotacija

Remiantis *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* analize, straipsnyje aptariamas pažymimųjų pasakymų dažnumas ir dažniausi struktūriniai tipai. Tyrimas atskleidė, kad pažymimųjų pasakymų vartojimas labiausiai priklauso nuo komunikacijos oficialumo / privatumo: viešojoje kalboje pažymimieji pasakymai vartojami dažniau nei spontanineje šnekamojoje kalboje. Atliktas tyrimas parodė, kad ir spontanineje šnekamojoje, ir viešojoje kalboje vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento – daiktavardžio arba įvardžio, tačiau spontanineje kalboje dažnesni atvejai, kai tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpusių kitų žodžių. Be to, spontanineje kalboje pasitaiko teoriniuose darbuose neaprašytų atvejų, kai šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo pasakomas prieš antecedentą. Atliktas tyrimas atskleidė, kad viešojoje kalboje šalutiniai dėmenys prie pagrindinių dėmenų dažniausiai jungiami santykiniais įvardžiais *kuris, kuri*, o spontanineje šnekamojoje kalboje – jungiamuoju žodžiu *kur*.

Raktiniai žodžiai: sudėtiniai prijungiamieji sakiniai, šalutiniai pažyminio sakiniai, pažymimieji sakiniai, pasakymas, sakytinė kalba, tekstynas, sintaksė

Įvadas

Ankstyvuosiuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose sudėtinis sakinytis apibūdinamas kaip dviejų ar kelių vientisinių sakinių junginys, turinio ir intonacijos atžvilgiu sudarantis vieną kalbinį vienetą (pagal Jablonskis 1957 žr. Holvoet ir Judžentis 2003: 117; Balkevičius 1963). Vėlesni autoriai, kalbėdami apie sudėtinį sakinį, jo dalių nelaiko sakiniais, netgi pabrėžia vientisinio sakinio ir sudėtinio sakinio komponentų skirtumus (Ulvydas 1976, Sirtautas ir Grenda 1988, Morkūnas 1999 – visi autoriai minimi Holvoet ir Judžentis 2003: 117). Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

(DLKG 2005) kalbant apie prijungiamuosius sakinius vartojami pagrindinio dėmens ir šalutinio dėmens terminai, kurie pasitelkiami ir šiame straipsnyje aptariant sakinės kalbos pažymimuosius pasakymus.

Reikia paminėti, kad teoriniuose lietuvių kalbotyros darbuose sudėtiniai prijungiamieji sakiniai aprašyti gana plačiai, taip pat yra atlikta ir nemažai prijungiamųjų sakinių vartosenos tyrimų (Smetonienė 2001; Sabromienė 2007; Bitinienė 2010; Miliūnaitė 2011; Pajėdienė 2004, 2008, 2009 ir kt.), tačiau tik keliuose iš jų aptariamas pažymimųjų sakinių vartojimas (Vladarskienė 2012; Dabašinskienė ir Kamandulytė-Merfeldienė 2014). Svarbu tai, kad beveik visi šie tyrimai yra pagrįsti rašytinės kalbos analize, todėl šio straipsnio objektas – pažymimieji pasakymai sakytinėje kalboje – yra naujas ir netyrinėtas, o straipsnio **tikslas** – aptarti pažymimųjų pasakymų dažnumą ir struktūrą sakytinėje kalboje – gali atskleisti naujų iki šiol teoriniuose darbuose nemintų aspektų. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**: 1) aprašyti pažymimųjų pasakymų dažnumą sakytinėje kalboje atsižvelgiant į sakinės kalbos atmainas (spontanine šnekamąją kalbą ir viešąją kalbą), pokalbio struktūrą (dialoginę ir monologinę kalbą), bendravimo pobūdį (tiesioginę ir netiesioginę (telefonu) kalbą; 2) aprašyti pažymimųjų pasakymų struktūrą sakytinėje kalboje, t. y. aptarti pagrindinio ir šalutinio dėmens vietą pasakyme, bei jungiamųjų žodžių įvairovę.

Prieš aprašant atliktą tyrimą reikia paminėti, kad dėl to, jog lietuvių kalbos sintaksės tyrimai daugiausiai apima rašytinę kalbą, remtis juose vartojama terminija šiame straipsnyje gana sudėtinga. Įprastai sudėtiniai sakiniai, remiantis lygiavertiškumo kriterijumi, skirstomi į sujungiamuosius ir prijungiamuosius, o prijungiamieji sakiniai pagal dėmenų tarpusavio santykius ir juos reiškiančias sintaksinių ryšių priemones skiriami į smulkesnes grupes: aiškinamieji sakiniai, pažymimieji sakiniai, nusakomieji sakiniai, laiko sakiniai, priežasties sakiniai, sąlygos sakiniai, nuolaidos sakiniai, tikslo sakiniai, vietos sakiniai, lyginamieji sakiniai (DLKG 2005). Šiame straipsnyje analizuojamos sakinės kalbos ypatybės, todėl čia vartojamas *pasakymo* terminas. Pasakymu laikant kalbėjimo atkarpą, pasižyminčią baigtine intonacija ir sąlygiškai baigta mintimi (pagal Levelt 1989; Chafe 1994; Kibrik ir Podlesskaya 2003), predikatyvumu, tipine formaliąja struktūrine schema, aiškia komunikacine funkcija¹, galima iš dalies taikyti tradicinėje gramatikoje aprašomus sintaksinius kriterijus, tačiau sudėtinga vartoti rašytinei kalbai tinkančią terminiją. Todėl šiame straipsnyje kalbama ne apie pažymimuosius sakinius, bet apie pažymimuosius pasakymus, kurie, remiantis įvairiais šaltiniais, čia apibrėžiami kaip pasakymai, sudaryti su santykiniais

¹ Pasakymas ne visada sutampa su sakinio ribomis, pvz., 1 pašnekovas: *Mes dėl to ir važiuojam į Londoną rytoj*. 2 pašnekovas: *Dėl ko?* 1 pašnekovas: *Nes draugės Ainaro nori ant to rato pasisupt*. Paryškintasis pasakymas atitinka sakinio dalį, bet ne pilną sakinį, tačiau sakytinėje kalboje jis laikomas atskiru pasakymu.

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

įvardžiais *kuris, -i, koks, -ia, katras, -a* arba jungiamaisiais žodžiais *kada, kai, kodėl, kur* ir pan., ir kurių šalutinis dėmuo apibūdina pagrindinio dėmens antecedentą. Paprastai sudėtiniam pažymimajam sakiniui / pasakymui būdinga tai, kad jame vienas iš argumentų dalijasi pagrindinio dėmens referentu, nuo kurio šalutinis dėmuo gramatiškai priklauso. Tokiuose sakiniuose / pasakymuose šalutinis dėmuo modifikuoja daiktavardį arba daiktavardžio frazę ir apima kai kurias gramatinės priemonės, nustatančias, kad vienas iš šalutinio dėmens argumentų turi tą patį referentą kaip ir daiktavardis ar daiktavardžio frazė. Pvz., sakinyje *Aš mačiau vyrą, kuris vakar atvažiavo*, šalutinis sakinyje *kuris vakar atvažiavo* apibrėžia daiktavardį *vyras*, o santykinis įvardis *kuris* pabrėžia, kad tas pats *vyras* nurodomas ir šalutiniame dėmenyje (Lehmann 1986). Akivaizdu, kad tas pats argumentas abiejuose sakiniuose atlieka skirtingas funkcijas: pagrindiniame sakinyje – objekto, o šalutiniame – subjekto. Dėl savo prigimties pažymimojo sakinio / pasakymo šalutiniai dėmenys negali modifikuoti sakinių, tik panašų propozicinį turinį turinčias nominalizacijas² (pagal Holvoet ir Judžentis 2003: 137). Reikia atkreipti dėmesį, kad pasakymo ribos ne visada sutampa su sakinio ribomis, todėl sakytinėje kalboje šalutinis modifikuojantysis dėmuo gali būti nutolęs nuo modifikuojamojo daiktavardžio – antecedento³:

(1) *1 pašnekovas: Nereikia man **tų pinigų**.*

2 pašnekovas: Apie ką tu šneki?

*1 pašnekovas: Na, **kur** jisai man davė⁴.*

Daugelyje Europos kalbų šalutiniai (santykiniai) pažymimojo sakinio dėmenys yra pradedami tam tikro tipo įvardžiais, vadinamais santykiniais (ang. *relative pronouns*). Kai kuriose kalbose šalutiniai sakiniai gali būti žymimi ir kitais būdais, pvz., jungtukais,rieveksmiais ar nuline jungtimi, todėl gali būti vadinamami bendresniu reliativaizerių (ang. *relativizers*) pavadinimu (Fox ir Thompson 2007; Schachter 1985), arba konstruojant šalutinį sakinį pagal tam tikrą žodžių tvarką.

²Holvoet ir Judžentis (2003: 117) pateikiamoje klasifikacijoje pagal sudėtiname sakinyje užimamą daiktavardžiui, būdvardžiui arbarieveksmiui būdingą poziciją šalutiniai sakiniai skirstomi į daiktavardinius, būdvardinius irrieveksminius. Šiame straipsnyje aptariami pažymimųjų pasakymų šalutiniai dėmenys pagal tokį skirstymą atitiktų būdvardinius dėmenis, nors kai kuriais atvejais nėra lengva nustatyti ribą tarp daiktavardinių ir būdvardinių sakinių. Remiantis Holvoet ir Judžentis (2003: 139), sakiniai, galintys būti paaiškinti kaip sakiniai surieveksnio poziciją užimančiu nuliniu antecedentu, laikytini būdvardiniais (pvz., *Kas turi ausis, tegul klauso* plg. *Tas, kas turi ausis, tegul klauso*). Pažymimųjų pasakymų šalutiniai dėmenys taip pat atitinka Labučio (1998) išskiriamus šalutinius pažyminio sakinius.

³Pažymimųjų pasakymų atveju tokių pavyzdžių nėra gausu: Sakytinės lietuvių kalbos tekstyne užfiksuota tik keletas. Panašūs atvejai dažnesni kitokio tipo prijungiamuosiuose pasakymuose (pvz., priešasties, tikslo). Atliekant jų sintaksinę analizę vertėtų didelį dėmesį skirti pasakymo šalutinio dėmens ir atskiro pasakymo skyrimo kriterijams.

⁴Čia ir toliau pateikiami pavyzdžiai iš Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno <http://donelaitis.vdu.lt/sakytines-kalbos-tekstynas/>.

Lietuvių kalboje šalutinis finitinio⁵ pažymimojo sakinio / pasakymo dėmuo visada pradedamas santykiniu įvardžiu arba kitu jungiamuoju žodžiu⁶, ir eina paskui daiktavardį, kurį apibūdina. Santykinis įvardis visada užima sintaksinę poziciją (dažniausiai veiksnio arba papildinio) ir yra derinamas su pagrindiniu daiktavardžiu skaičiumi ir gimine, bet ne linksniu (pasitaiko atvejų, kai įvardis ir antecedentas yra tos pačios linksnio formos, pvz., *vaikai, kurie žaidė kieme, buvo maži*). Kiti jungiamieji žodžiai dažniausiai yrarieveksmiai arba jungtukai *kad, jog, kur, kaip, kada, kai, kodėl* (Labutis 1998; DLKG 2005). Visų minėtų jungiamųjų žodžių vartojimas aptariamas šiame straipsnyje analizuojant pažymimuosius pasakymus sakytinėje kalboje.

Pagrindinis šio tyrimo šaltinis – morfologiškai ir iš dalies sintaksiškai anotuotas *Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas* (<http://donelaitis.vdu.lt/sakytines-kalbos-tekstynas/>), sukurtas 2006–2008 m., remiant Lietuvos valstybiniam mokslui ir studijoms fondui (projekte dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto, Vilniaus universiteto, Klaipėdos universiteto, Šiaulių universiteto, Lietuvių kalbos instituto mokslininkai, projekto vadovė – I. Dabašinskienė). 2015 m. gavus Lietuvos mokslo tarybos paramą pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programą (sutarties nr. LIT-9-11), buvo atliktas dalinis sintaksinis tekstyno anotavimas: sužymėti struktūriniai ir funkciniai pasakymų tipai, nustatyta sintaksinė būdvardžių funkcija ir sudėtinių prijungiamųjų sakinių dėmenų tvarka. Taigi šiuo metu, naudojantis tekstynu, apimančiu 80 valandų (iš viso apie 225 000 žodžių) daugiausia dialoginę ir spontanišką, neformalų stilių (bet taip pat ir parengtą, formalų) kalbą, galima atlikti įvairaus pobūdžio morfologinę ir tam tikrais aspektais sintaksinę sakytinės kalbos analizę. Tolimesnėse straipsnio dalyse bus kiekybiškai aptariamas pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas analizuotame tekстыne ir aprašomi išryškėję struktūriniai tipai.

1. Pažymimųjų pasakymų dažnumas sakytinėje kalboje

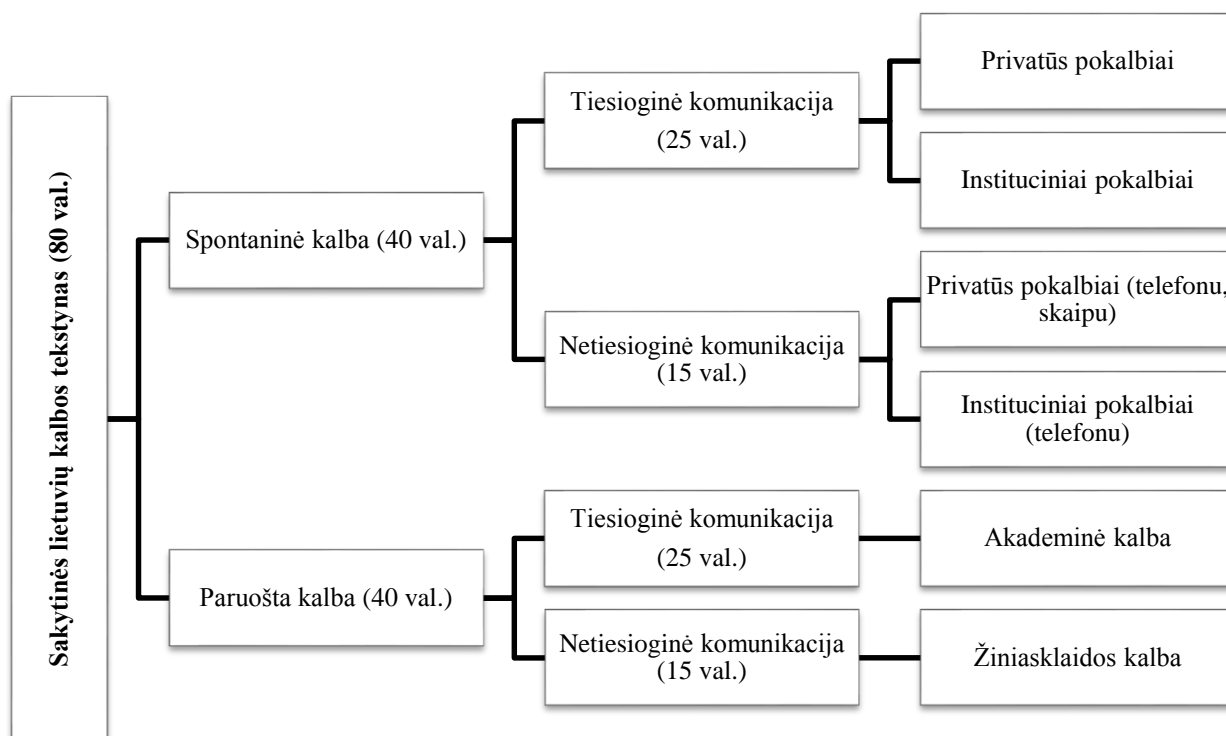
Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas, kurio struktūra pavaizduota 1 paveiksle, yra sudarytas taip, kad leistų suformuoti duomenų imtis įvairiais pjūviais – pagal kalbos spontaniškumą, kalbėtojų skaičių, viešumą / privatumą ir kt.⁷, todėl atliktas tyrimas leidžia daryti išvadas ne tik apie pažymimųjų

⁵Remiantis Holvoet ir Judženčiu (2003: 120), šalutiniai dėmenys gali būti skirstomi į finitinius (kurių pagrindą sudaro asmenuojamosios veiksmažodžių formos) ir nefinitinius (kurių pagrindą sudaro neasmenuojamosios veiksmažodžių formos). Šiame straipsnyje aptariami tik finitiniai šalutiniai sakiniai.

⁶Jungiamųjų žodžių samprata lietuvių kalbotyroje įvairuoja (plačiau Holvoet ir Judžentis 2003: 122). Šiame straipsnyje jungiamieji žodžiai nėra priešunami jungtukams, o jungtukai laikomi jungiamųjų žodžių dalimi. *Jungiamieji žodžiai* straipsnyje suprantami kaip žodžiai (įvardžiai, jungtukai,rieveksmiai), kuriais šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo prijungiamas prie pagrindinio.

⁷Plačiau apie tekstyną skaityti Kamandulytė ir Savickienė 2007; Dabašinskienė ir Kamandulytė 2009.

pasakymų dažnumą sakytinėje kalboje, bet ir apie jų pasiskirstymo tendencijas įvairiose sakytinės kalbos atmainose.

1 paveikslas. Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno struktūra

Kaip žinia, sakytinės kalbos ypatybės priklauso nuo daugelio veiksnių – bendravimo aplinkos, bendravimo tikslo, pokalbio situacijos, pokalbio temos, pašnekovų amžiaus, socialinės padėties, socialinių vaidmenų, tarpusavio santykių. Ankstesni tyrimai jau yra atskleidę, kad keičiantis pokalbių situacijai, temai, pokalbio dalyviams skiriasi ir vartojama leksika, kalbos dalių ir gramatinių formų vartojimo dažnumas (Kamandulytė ir Tuškevičiūtė 2008; Dabašinskienė ir Kamandulytė 2009; Kamandulytė-Merfeldienė ir Godliauskas 2014; Kamandulytė-Merfeldienė 2014). Atsižvelgiant į tai, kad skirtinga pokalbio situacija, vieta, socialiniai dalyvių vaidmenys lemia kalbos turinį ir raišką, toliau aptariamas pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas sakytinės kalbos atmainose, skiriamose pagal oficialumo – neoficialumo kriterijų. Oficiali komunikacija paprastai yra vieša, masinė, daugiausiai apimanti monologinę kalbėjimo formą, todėl jai būdingi ilgesni sudėtingesnės struktūros sakiniai, o neoficiali komunikacija yra privati, čia labai stiprus grįžtamasis ryšys, kalbėtojai keičia vienas kitą, dažnai nutraukia vienas kito pasakymus, įsiterpia į kalbėjimo srautą, todėl čia dažniau nei oficialioje komunikacijoje vartojami paprasti nesudėtingos struktūros pasakymai. Akivaizdu, kad oficiali / neoficiali kalbėjimo situacija lemia ir pažymimųjų pasakymų vartojimą. Taigi pirmiausiai pažymimieji pasakymai aptariami atsižvelgiant į dvi

atmainas, skiriamas pagal oficialumo – neoficialumo skalę, – viešąją kalbą ir spontanię šnekamąją kalbą.

Kaip rodo atliktas tyrimas, pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas spontaninėje šnekamojoje kalboje ir viešojoje kalboje iš tiesų skiriasi. Analizuotuose spontaniniuose pokalbiuose, kurie iš viso apima 18.895 pasakymų, pažymimieji pasakymai (jų užfiksuota 240) tesudaro 1 % (1 lentelė). Skaičiuojant santykį tarp pažymimųjų pasakymų ir visų pokalbiuose pavartotų prijungiamųjų pasakymų (3430), taip pat išryškėja, kad šis prijungimo tipas nėra dažnas: pažymimieji pasakymai sudaro 7 % tarp visų prijungiamųjų pasakymų. Tačiau viešojoje kalboje pastebimi kitokie vartojimo polinkiai: čia užfiksuoti 667 pažymimieji pasakymai ir tarp visų 9845 pasakymų jie sudaro 7 % (plg. spontaninėje kalboje – 1 %), o tarp 4547 prijungiamųjų pasakymų – 15 % (plg. spontaninėje kalboje – 7 %). Akivaizdu, kad viešosios kalbos pobūdis lemia dažnesnį sudėtinių pasakymų, kuriais apibūdinami įvairūs reiškiniai, vartojimą.

1 lentelė. Pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas spontaninėje šnekamojoje ir viešojoje kalboje

Pažymimieji pasakymai	Dažnumas spontaninėje šnekamojoje kalboje	Dažnumas viešojoje kalboje
Tarp visų prijungiamųjų pasakymų	7 %	15 %
Tarp visų pasakymų	1 %	7 %

Siekiant išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia dažnesnį pažymimųjų pasakymų vartojimą viešojoje nei spontaninėje šnekamojoje kalboje, buvo atlikta detalesnė kiekybinė analizė, atsižvelgiant į smulkesnes viešosios kalbos atmainas. Parengtai viešajai komunikacijai priskirti pokalbiai iš Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno apima akademinę komunikaciją (paskaitas, diskusijas, pranešimus, darbų gynimus) ir komunikaciją žiniasklaidoje (žinių, aktualijų, diskusijų, pramogines laidas radijuje ir televizijoje). Palyginus pažymimųjų pasakymų vartojimą šiose atmainose, paaiškėjo, kad šie viešosios kalbos žanrai analizuotu aspektu nesiskiria: ir akademinėje, ir žiniasklaidos komunikacijoje pažymimieji pasakymai vartojami panašiu dažnumu (tarp visų prijungiamųjų pasakymų jie sudaro 15 % ir 14 %, tarp visų pasakymų – 8 % ir 7 %, žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas akademinėje komunikacijoje ir žiniasklaidos kalboje

Pažymimieji pasakymai	Akademinė komunikacija	Komunikacija žiniasklaidoje
Tarp visų prijungiamųjų pasakymų	15 %	14 %
Tarp visų pasakymų	8 %	7 %

Siekiant išsiaiškinti pažymimųjų pasakymų vartojimo ypatybes buvo atlikta kiekybinė analizė ir

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

kitu pjūviu, t. y., atsižvelgiant į pokalbio struktūrą (monologas vs dialogas / polilogas). Gauti rezultatai parodė, kad monologinė arba dialoginė / poliloginė pokalbio struktūra lemia pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumą (3 lentelė), t. y. monologuose pažymimieji pasakymai vartojami beveik dvigubai dažniau nei poliloguose.

3 lentelė. Pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas monologuose ir dialoguose / poliloguose

Pažymimieji pasakymai	Monologai	Dialogai / polilogai
Tarp visų prijungiamųjų pasakymų	18 %	10 %
Tarp visų pasakymų	10 %	5 %

3 lentelėje pateiktus rezultatus galima paaiškinti tuo, kad monologas būdingas viešajai komunikacijai: dažniausiai tai paskaitos, pranešimai, parengtos laidos (pvz., žinių), nors reikia atkreipti dėmesį, kad viešoji komunikacija ne visada yra monologinė (pvz., diskusija paskaitos metu, dėstytojo konsultacija, pokalbių laida, interviu ir t. t.). Vis dėlto iš gautų rezultatų akivaizdu, kad monologinis kalbėjimas yra susijęs su gausiu sudėtinių sakinių, apibūdinančių įvairius reiškinius, vartojimu. Nereikia pamiršti, kad monologinė viešoji kalba dažniausiai yra parengta (neretai ir skaitoma), todėl jai būdingos sudėtingesnės sintaksinės struktūros:

- (2) *Ir šventojo Tarcizijaus istorija yra tokia, **kad** jis buvo berniukas, nežinau kiek, sakysim, dešimt dvylika metų, ir jis nešė Komuniją kitiem žmonėm persekiojimo laikais, romėnų laikais.*
- (3) *Pranešime aš stengiausi apimti, apžvelgti tą situaciją taikomųjų tyrimų, **kuri** apima laikotarpį nuo, aaa, du tūkstantis maždaug antrų, eee, nuo du tūkstantis antrų-trečių metų iki šių dienų .*
- (4) *Pelėsiams alergija atsiranda, iii, pelėsi – tai parazitiniai mikroskopiniai grybai, **kurių** sporos skraido ore kaip žiedadulkės.*

Dialoginė kalba yra būdinga ir privačiai komunikacijai, ir bendravimui viešoje erdvėje. Spontanineje neparengtoje kalboje bendraujama laisvai, ekspresyviai, čia retai pereinama į pasakojimą, dažnai pertraukinėjama, o mintys keičia viena kitą. Toks kalbėjimo pobūdis lemia trumpų, dažniausiai vientisinių pasakymų gausą ir retesnę sudėtingų struktūrinių tipų vartojimą, o vartojami sudėtiniai prijungiamieji pasakymai dažnai yra nepilnos struktūros ir pratęsia anksčiau išsakytą mintį arba papildo pašnekovo pasakymą (neretai norint suvokti jų prasmę reikia žinoti vartojimo kontekstą):

- (5) *Gal, ko gero, tuo, **kur** tu esi registruotas.*
- (6) *Ne, ne, ne, programą, su **kuria** įrašinėti.*
- (7) *Ai tai ta, turbūt ta, **kur** ta auto, jūsų ta žinutė?*

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

Atliktas tyrimas išryškino skirtumus ir tarp tiesioginės bei netiesioginės komunikacijos. Palyginus pokalbius, kurių metu pašnekovai bendrauja tiesiogiai, ir netiesioginę komunikaciją, kai pašnekovai kalba telefonu ar skaiptu, paaiškėjo, kad pažymimieji pasakymai daugiau nei dukartus vartojami bendraujant tiesiogiai (4 lentelė).

4 lentelė. Pažymimųjų pasakymų pasiskirstymas tiesioginėje ir netiesioginėje komunikacijoje

Pažymimieji pasakymai	Tiesioginė komunikacija	Netiesioginė komunikacija
Tarp visų prijungiamųjų pasakymų	11 %	5 %
Tarp visų pasakymų	3 %	1 %

Kaip matyti iš 4 lentelės, tiesioginėje komunikacijoje pažymimieji pasakymai sudaro 11 % tarp prijungiamųjų pasakymų ir 3 % tarp visų pasakymų (8, 9 pavyzdžiai), o netiesioginėje – 5 % tarp prijungiamųjų pasakymų ir tik 1 % tarp visų pasakymų (10, 11 pavyzdžiai):

- (8) *Jisai stoja, stabdo tuos ratus, **kuriuos**, mato, reikia stabdyti, kad tave tiesintų.*
- (9) *Įterpia dvidešimt šeštą kadrą, **kuris** yra, **kurio** pasąmonė tiktais fiksuoja, akis nemato...*
- (10) *Katedros dėstytojų stažuotes matau, **kur** jie stažavosi.*
- (11) *Gerai, tada lauksim žinutės, **kaip** ten tau pavyko susitarti.*

Retą pažymimųjų pasakymų vartojimą kalbant netiesiogiai galima sieti su gerokai mažesniu vidutinio pasakymo ilgiu netiesioginėje komunikacijoje: vidutinis pasakymo ilgis kalbant telefonu (skaiptu) siekia vos 5,521 žodžių, o bendraujant tiesiogiai – išauga iki 8,733 žodžių. Akivaizdu, kad neturėdami tiesioginio kontakto pašnekovai bendrauja nesudėtingos struktūros, paprastais, aiškiais ir trumpais pasakymais, todėl ne tik pažymimieji, bet ir apskritai visi prijungiamieji pasakymai čia nėra dažni.

Apibendrinant pažymimųjų pasakymų pasiskirstymo sakytinėje kalboje tendencijas, galima teigti, kad jų dažnumas labiausiai priklauso nuo komunikacijos oficialumo / privatumo, pokalbio struktūros (monologas vs dialogas / polilogas) ir tiesioginio / netiesioginio bendravimo pobūdžio. Toliau straipsnyje, atsižvelgiant į minėtas sakytinės kalbos atmainas, bus aptariami dažniausi pažymimųjų pasakymų struktūriniai tipai ir jungiamieji žodžiai.

3. Pažymimųjų pasakymų struktūra sakytinėje kalboje

DLKG (2005: 674) aprašant pažymimuosius sakinius teigiama, kad jų šalutinis dėmuo paprastai eina po atraminio žodžio (t. y. po pagrindinio dėmens ar įsiterpęs į jį), tačiau tam tikrais atvejais tarp pažymimojo žodžio ir šalutinio dėmens gali būti pagrindinio dėmens dalys: nederinamasis

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

pažyminys (Paskui jį žengė vyras juodais ūsiukais, *kurį* buvau pastebėjęs vakar prie savo namų vartų), veiksmazodis arba dalyvis (Šit *kapai*, tankiai medžiais apžėlę, *tarp kurių* stovi ir smarkiausių audrų nepajudinami aukšti, pajuodavę kryžiai). Gramatikoje taip pat minima, kad šalutinis dėmuo gali būti nutolęs nuo pažymimojo žodžio tada, kai pastarasis eina su atliepiamuoju žodžiu (Pinigas nemėgsta *to žmogaus* rankų, *kuris* nemoka jo vertinti).

Išanalizavus Sakytinės lietuvių kalbos tekstyne užfikisotus pažymimųjų pasakymų pavartojimo atvejus matyti, kad ir spontanineje šnekamojoje (12, 13 pvz.), ir viešojoje kalboje (14, 15 pvz.) vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento – daiktavardžio arba įvardžio:

- (12) *Tai čia sent gali būti ir laikas, kuris yra pas jį kompiuteryje, pas tą veikėją, kuris tau išsiuntė.*
- (13) *Ir ten buvo mmm tokia istorija, kaip tėvas suserga Alzheimerio liga.*
- (14) *Aš čia išrinkau pagrindinius tarptautinius aktus, kurių neminėsiu.*
- (15) *Ar tiesa, kad ši šokio ir judesio terapija tinka tiems, kurie nuolat kartoja: ne, aš nemoku šokti, ne, niekada manęs neišmokinsit šokti?*

5 lentelėje matyti, kad pažymimieji pasakymai, kurių šalutinis dėmuo eina iškart po pagrindinio dėmens antecedento (daiktavardžio arba įvardžio), spontanineje šnekamojoje kalboje sudaro 65 %, o viešojoje kalboje – 88 % tarp visų pažymimųjų pasakymų.

5 lentelė. Šalutinio dėmens vieta pažymimajame pasakyme

Pažymimieji pasakymai	Dažnumas spontanineje šnekamojoje kalboje	Dažnumas viešojoje kalboje
Šalutinis dėmuo po pagrindinio dėmens antecedento	65 %	88 %
Tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpę kiti žodžiai	28 %	12 %
Šalutinis dėmuo prieš pagrindinį dėmenį	7 %	0

Kaip nurodyta 5 lentelėje, pažymimieji pasakymai, kurių šalutinis dėmuo yra vartojamas po pagrindinio dėmens, tačiau tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpusių žodžių, spontanineje šnekamojoje kalboje sudaro net 28 % (16, 17, 18 pvz.), o viešojoje kalboje – 12 % (19, 20 pvz.):

- (16) *Aš vieną **poną** paprašysiu, kuris mikliausias, kad paimtų iš ano galo.*
- (17) *Nupirkau **kiaušinį** vaikams ir, kur įmeti į vandenį, ir ten išsiritu vėžliukas ir plaukioja.*
- (18) *Ten paskui žiūriu raspečiatkę atsiųstą, tai yra nifiga, jie ne nuo tos **gatvės** startuoja, kur pasikrovimo vieta.*
- (19) *Ir turim žmonių, naujų žmonių ateina, kurie domisi aviacija.*

- (20) *Žinoma, priklauso nuo žmogaus, bet terapijos tikslas ir yra, kad išlaisvinti visas savo kūno dalis, suvokti visą savo kūną, suvokti sielos, proto ir kūno ryšį.*

Nors DLKG (2005) nurodyta, kad tarp šalutinio dėmens ir atraminio žodžio gali būti įterpiami nederinamieji pažyminiai ir veiksmazodžiai, iš pateiktų sakinės kalbos pavyzdžių matyti, jog tarp šalutinio dėmens ir antecedento gali būti pasakomos ir kitos pagrindinio dėmens dalys, pvz., netiesioginis papildinys (žr. 17 pvz.).

5 lentelėje matyti, kad sakytinėje kalboje šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo yra vartojamas ir prieš pagrindinį dėmenį, nors teoriniuose darbuose tokia dėmenų tvarka nėra aprašyta. Spontaninėje šnekamojoje kalboje žymėta dėmenų tvarka, kai šalutinis dėmuo pasakomas prieš pagrindinį, sudaro 7 % tarp visų pažymimųjų pasakymų. Analizuojant rastus pavyzdžius matyti, kad tokia dėmenų tvarka būdinga tik spontaniniam kalbėjimui:

- (21) *Kur vakar buvo, tą dainininką kviesim.*
 (22) *Kur mes tuos grupėm darėm, tuos darbus aš abudu kalbėjau be popieriuko jokio.*
 (23) *Ne, tai dabar vat, kur mes davėm, kainą palygink, kiek išeina brangiau, kur prieš tai, gal pas juos keitėsi kaina?*

Viešojoje kalboje žymėtos dėmenų tvarkos atvejų neužfiksuota. Tuo remiantis galima teigti, kad spontaninei šnekamajai kalbai būdinga laisvesnė žodžių tvarka nei viešajai kalbai. Išanalizuoti pažymimųjų pasakymų vartojimo pavyzdžiai rodo, kad neįprasta pažymimojo pasakymo dėmenų tvarka ir šalutinio dėmens vartojimas ne iškart po antecedento yra būdinga dialoginei tiesioginei komunikacijai. Remiantis šiais rezultatais, galima teigti, kad spontaninėje šnekamojoje kalboje, kuri yra neparengta, neapgalvota ir kuriama kalbėjimo metu, neretai linkstama pirmiau įvardinti informaciją, kurią kalbėtojas laiko svarbiausia, o parengtoje viešojoje kalboje pasakymai yra apgalvoti, todėl dažniausiai laikomasi nežymėtos žodžių tvarkos. Spontaninėje kalboje šalutinis dėmuo prieš pagrindinį perkeliamas, kai norima akcentuoti ne subjektą ar objektą, bet su juo susijusią ypatybę, siekiant atkreipti į ją dėmesį. J. Testelec (2001, minima Vasiliauskienė 2008) teigimu, tokio tipo kalbose kaip lietuvių kalba žodžių tvarką dažnai lemia ne tema ir rema, bet teksto tipas ir kitos komunikacinės kategorijos. Taigi nors sakytinėje kalboje vyrauja nežymėta pažymimųjų pasakymų dėmenų tvarka, dėl tam tikrų komunikacinių tikslų neretai jos nesilaikoma.

Atlikta pažymimųjų pasakymų struktūros analizė atskleidė ir dar vieną naują aspektą – skirtingą jungiamųjų žodžių pasiskirstymą spontaninėje šnekamojoje ir viešojoje kalboje. Tyrimo metu nustatyta, kad pažymimuosiuose pasakymuose šalutinis dėmuo prie pagrindinio dažniausiai

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

jungiamas santykiniais įvardžiais *kuris, kuri* irrieveiksiu *kur* (6 lentelė). Viešojoje kalboje įvardis *kuris* sudaro 85 % tarp visų jungiamųjų žodžių pažymimuosiuose pasakymuose (24, 25 pvz.), o spontaninėje šnekamojoje kalboje – gerokai mažiau – tik 30 % (26, 27 pvz.):

- (24) *O čia renkasi žmonės, kurie klauso džiaz, kurie klauso visokią muziką, neformatą, taip.*
- (25) *Nes kiekvienas, kuris turi tokią mašiną, labai didelis turtas, nes jis dirba taksistu.*
- (26) *Na vėlgi, lietuviškąjį kreditą – tą, kurį mes puikiai suprantame ir kurį laikome keturiasdešimt studento savarankiško darbo valandų, yra labai nesunku apskaičiuoti ir pervesti į europinį kreditą.*
- (27) *Ir per avariją sunkiai sužeistas bėmė BMW savininkas Evaldas, Micky kaimo gyventojas, kuris, matyt, jau kartą neseniai įkliuvęs vairuojantis girtas.*

6 lentelė. Jungiamieji žodžiai pažymimuosiuose pasakymuose

Jungiamieji žodžiai	Dažnumas spontaninėje šnekamojoje kalboje	Dažnumas viešojoje kalboje
Kuris	30 %	85 %
Katras	0 %	0,3 %
Koks	3 %	1 %
Kur	51 %	4 %
Kad, jog	10 %	7 %
Kaip	2 %	1 %
Kas	1 %	1,7 %
Kai	2 %	
Kada	1 %	

Pažymimųjų pasakymų analizė rodo, kad spontaninėje šnekamojoje kalboje santykinis įvardis *kuris, kuri* dažniausiai keičiamas jungiamuoju žodžiu *kur*: čia jis sudaro net 51 % tarp visų pažymimųjų pasakymų jungiamųjų žodžių (28, 29, 30 pvz.). Viešojoje kalboje jungiamasis žodis *kur* taip pat vartojamas, bet daug rečiau (tesudaro 4 %) (31, 32 pvz.):

- (28) *Vienu žodžiu, o vynuogės, kur nuspaudžia, yra nuodingos jos.*
- (29) *Ko gero čia ir yra tas, kur kelt reikia.*
- (30) *Mūsų tai kambariukai maži, pas Valdį irgi maži kambariukai, Kornelijos mažiausias, kur miega.*
- (31) *Atėjęs žmogus iš šalies, nedirbdamas toje įmonėje, jisai labai dažnai pamato tokių problemų, kur iš tiesų, atrodo, vadovui turėtų akis badyti, ir jisai to nemato.*
- (32) *Dažniausiai būna einant, vaikstant raiščių patempimai, tokios nežymios traumos, kur sukelia skausmą, sukelia sąnario deformaciją, bet žmogus dar šiek tiek dar gali eiti.*

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad jungiamasis žodis *kur* gali būti traktuojamas įvairiai: dažniausiai jis gali būti paaiškinamas kaip sutrumpėjusi įvardžio *kuris, kuri* forma arba kaip vietosrieveiksmis (ypač 30 pavyzdyje). Tikėtina, kad jungiamojo žodžio *kur* dažnumą spontanineje kalboje galima paaiškinti kalbos ekonomijos principu – žinoma, kad sakytinei, ypač spontaninei kalbai, būdinga sutrumpėjusių formų gausa (Dabašinskienė 2008).

6 lentelėje matyti, kad kitas dažnas jungiamasis žodis pažymimuosiuose pasakymuose yra jungtukas *kad*, o retkarčiais jį pakeičia semantinis atitikmuo *jog*: spontanineje šnekamojoje kalboje jis sudaro 10 % tarp visų jungiamųjų žodžių (33, 34 pvz.), o viešojoje kalboje – 7 % (35, 36 pvz.):

- (33) *Ir žinau tokią **gandą, kad**, jeigu įrėmini nuotrauką, tai reiškias, išsiskirsi.*
- (34) *Čia, jaučiu, mūsų daugiau tokių yra, kurie toje **stadijoje** yra, **kad** reikės kada nors pabaigti tą projektą savo...*
- (35) *Kokybės užtikrinimo sistema kolegijoj diegiama nuo dar Phare programos egzistavimo laikų ir mes remiamės šiuo minėtu **teiginiu**, **kad** reikia laiduoti tokią švietimo kokybę, kuri atitiktų atviroje pilietinėje visuomenėje gyvenančio individo reikmes.*
- (36) *Žmonės vis dar vadovaujasi ta, na, sakykim, **psichologija**, **kad** už sveikatą atsakingas gydytojas.*

Kiti jungiamieji žodžiai sakininės kalbos pažymimuosiuose pasakymuose nėra labai dažni, bet reikėtų atkreipti dėmesį, kad jie dažniau pastebimi spontanineje šnekamojoje nei viešojoje kalboje, pvz., *koks* sudaro 3 % spontanineje šnekamojoje kalboje, 1 % – viešojoje kalboje, *kaip* atitinkamai – 2 % ir 1 % , *kai* – 2 % ir 0,5 %, *kada* – 1 % ir 0,5 % (6 lentelė). Žemiau pateikiami keli šių jungiamųjų žodžių vartojimo pavyzdžiai:

- (37) *Taip pat svarbus **aspektas**, **kokie** fiziniai ir juridiniai asmenys turi teisę į sveikatos priežiūros prieinamumą Lietuvos Respublikoje.*
- (38) *Sutrikusi bakterijų pusiausvyrą, na, nustatyta yra, kad sutrikusi žarnyno mikrofloros pusiausvyrą turi įtakos atsirasti tokioms **ligoms** ar **būsenoms**, **kaip** tada pradedama viduriuoti arba smarkiai užkietėja viduriai, gali prasidėti pykinimas, vėmimas.*
- (39) *Čia, žinai, iš tų **laikų**, **kai** dar Andrius parvežė ir **kai** buvo banglizmo metai, **kai** tokių išvis nenešiojau, nes buvo ne lygis.*
- (40) *Labai gerai, nes tie studentai irgi ieškojo tos **dienos**, **kada** man yra patogi diena.*

Reikėtų atkreipti dėmesį į įvardį *kas*, nes jis iki šiol teoriniuose darbuose į pažymimųjų sakinių jungiamųjų žodžių sąrašą įtrauktas nebuvo. DLKG (2005) teigiama, kad pažymimuosiuose sakiniuose šalutinis dėmuo prie pagrindinio jungiamas santykiniais įvardžiais *kuris, -i, koks, -ia, katras, -a* arba jungiamaisiais žodžiais *kada, kai, kodėl, kur*. Labutis (1998) nurodo šiuos pažyminio šalutinių sakinių jungiamuosius žodžius: įvardžius *kuris, koks*, jungtukus *kad, jog, kur, ką, kaip*,

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

prieveiksmį *kada*. Tačiau tekstyno analizė atskleidė, kad, nors ir nedažnai, be visų minėtų žodžių šalutiniam pažymimojo pasakymo dėmeniui prie pagrindinio jungti yra vartojamas įvardis *kas*:

(41) *Klausimas gali kilti, kas gi čia šiandien vyksta.*

(42) *Ten būdavo, ten būdavo kovos, kas atsikovos pirmas gabaliuką.*

Apibendrinant pažymimųjų pasakymų jungiamųjų žodžių vartojimo tendencijas galima paminėti, kad skirtumų analizuojant atmainas kitais pjūviais (monologas vs dialogas / polilogas, tiesioginė komunikacija vs komunikacija telefonu arba skaiptu) nepastebėta.

4. Išvados

Nors lietuvių kalbotyros darbuose sudėtiniai prijungiamieji sakiniai aprašyti gana plačiai, atlikta sakinės kalbos analizė atskleidė iki šiol neaprašytų pažymimųjų pasakymų vartojimo ypatybių. Tyrimo metu nustatyta, kad pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumas labiausiai priklauso nuo komunikacijos oficialumo / privatumo: viešojoje kalboje pažymimieji pasakymai vartojami dažniau nei spontanišoje šnekamojoje kalboje. Gauti rezultatai parodė, kad monologinė arba dialoginė / poliloginė pokalbio struktūra taip pat lemia pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumą, t. y. monologuose pažymimieji pasakymai vartojami beveik dvigubai dažniau nei poliloguose. Be to, palyginus pokalbius, kurių metu pašnekovai bendrauja tiesiogiai, ir netiesioginę komunikaciją, kai pašnekovai kalba telefonu ar skaiptu, paaiškėjo, kad pažymimieji pasakymai daugiau nei du kartus vartojami bendraujant tiesiogiai.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad ir spontanišoje šnekamojoje, ir viešojoje kalboje vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento – daiktavardžio arba įvardžio, tačiau spontanišoje kalboje dažnesni atvejai, kai tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpusių kitų žodžių. Be to, spontanišoje kalboje pastebėta teoriniuose darbuose neaprašytų atvejų, kai šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo pasakomas prieš antecedentą.

Atlikta pažymimųjų pasakymų struktūros analizė atskleidė ir dar vieną naują aspektą – skirtingą jungiamųjų žodžių pasiskirstymą spontanišoje šnekamojoje ir viešojoje kalboje. Tyrimo metu nustatyta, kad viešojoje kalboje šalutiniai dėmenys prie pagrindinių dėmenų dažniausiai jungiami santykiniais įvardžiais *kuris, kuri*, o spontanišoje šnekamojoje kalboje – jungiamuoju žodžiu *kur*. Tekstyno analizė parodė, kad, nors ir nedažnai, šalutiniam pažymimojo pasakymo dėmeniui prie

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

pagrindinio jungti yra vartojamas įvardis *kas*, kuris teoriniuose darbuose nėra minimas prie pažymimojo sakinio jungiamųjų žodžių.

Atliktas tyrimas, atskleidęs pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumą ir struktūrinius tipus, leidžia teigti, kad aprašant gramatinių reiškinių įvairovę svarbu remtis natūralios sakinės kalbos analizės duomenimis.

Duomenų šaltinis

Sakinės lietuvių kalbos tekstynas <http://donelaitis.vdu.lt/sakytines-kalbos-tekstynas/>

Literatūros sąrašas

- Balkevičius, J. 1963. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Bitinienė, A. 2010. Kalbotyros mokslo tekstų sintaksinės ypatybės. *Žmogus ir žodis* 1, 122–127.
- Chafe, W. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dabašinskienė, I. 2008. Trumpinimas ir dažnumo poveikis šnekamojoje kalboje. *Darbai ir dienos* 50, 109–117.
- Dabašinskienė, I. ir L. Kamandulytė. 2009. Corpora of spoken Lithuanian. *Estonian Papers in Applied Linguistics* 5, 67–77.
- Dabašinskienė, I. ir L. Kamandulytė-Merfeldienė. 2014. Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti? *Kalbotyra* 66, 7–26.
- DLKG 2005 – Ambrazas, V. (red.) *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Fox, B. A. ir S. A. Thompson. 2007. Relative clauses in English conversation: Relativizers, frequency, and the notion of construction. *Studies in Language* 31 (2), 293–326.
- Holvoet, A. ir A. Judžentis. 2003. Sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindai. *Sintaksinių ryšių tyrimai*. A. Holvoet ir A. Judžentis (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 115–172.
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2014. Pertarų dažnumas ir įvairovė sakytinėje lietuvių kalboje. *Bendrinė kalba* 87. http://www.bendrinekalba.lt/Pdf/Kamandulyte_BK_87_Straipsnis.pdf [Žiūrėta 2015–12–09].
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. ir P. Godliauskas. 2014. Creating and working with Corpus of Spoken Lithuanian. *Human Language Technologies – the Baltic Perspective: Proceedings of the 6th International Conference*. A. Utkā, G. Grigonytė, J. Kapočiūtė-Dzikiėnė, J. Vaičėnonienė (red.). 179–183. <http://ebooks.iospress.nl/volumearticle/38024> [Žiūrėta 2015–12–09].
- Kamandulytė, L. ir I. Savickienė. 2007. The corpus of spoken Lithuanian. *Human Language Technologies. The Third Baltic Conference Proceedings*, 127–133.
- Kamandulytė, L. ir M. Tuškevičiūtė. 2008. Būdvardžio vartojimo skirtumai sakinės kalbos registruose. *Darbai ir dienos* 50, 91–109.

- Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt
- Kibrik, A. ir V. I. Podleskaja – A. Кибрик, А. А., В. И. Подлеская (eds.). 2009. *Рассказы о сновидениях. Корпусное исследование устного дискурса*. Москва: Институт языкознания Российской академии наук.
- Labutis, V. 1998. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lehmann, Ch. 1986. On the typology of relative clauses. *Linguistics* 24 (4), 663–680.
- Levelt W. J. M. 1989. *Speaking. From Intention to Articulation*. Cambridge: MIT Press.
- Miliūnaitė, R. 2011. Vienas prijungiamųjų laiko sakinių su jungtuku *kai* vartosenos atvejis. *Kalbos kultūra* 84, 98–114.
- Pajėdienė, J. 2004. Dabartinės lietuvių kalbos prijungiamieji laiko sakiniai. *Acta Linguistica Lituanica* 50, 35–53.
- Pajėdienė, J. 2008. Kai kurie prijungiamųjų laiko sakinių semantikos aspektai. *Lietuvių kalba* 2. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/12> [Žiūrėta 2015–12–09].
- Pajėdienė, J. 2009. Prijungiamieji laiko sakiniai su ribą nusakančiais jungiamaisiais žodžiais. *Lietuvių kalba* 3. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/19> [Žiūrėta 2015–12–09].
- Sabromienė, D. 2007. Leksinių ir gramatinių komponentų vaidmuo formuojant sudėtinio prijungiamojo sakinio semantiką. *Žmogus ir žodis* 9 (3), 65–70.
- Schachter, P. 1985. Parts-of-speech systems. *Language Typology and Syntactic Description. Clause Structure* Vol. 1. T. Shopen (ed.). Cambridge: Cambridge University Press. 3–61.
- Smetonienė, I. 2001. Reklamos tekstų sintaksė. *Lituanistica* 1 (45), 80–92.
- Vasiliauskienė, V. 2008. *Lietuvių kalbos žodžių tvarka XVI-XIX a.: atributinės frazės*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vladarskienė, R. 2012. Sudėtinių prijungiamųjų sakinių norminimo ypatumai ir pažymimųjų sakinių vartoseną. *Kalbos kultūra* 85, 61–70.

Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje

Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Ingrida Balčiūnienė

Santrauka

Natūralios sakininės lietuvių kalbos sintaksė – iki šiol lietuvių kalbotyroje nedaug tyrinėtas objektas. Dėl techninių ir metodinių priemonių stokos bei reprezentatyvios duomenų bazės trūkumo tokio pobūdžio tyrimai ilgai buvo fragmentiški. Pastaraisiais metais, sintaksiškai anotavus *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyną* (VDU), atsivėrė automatizuotos sintaksinės analizės galimybės, leisiančios ženkliai išplėsti natūralios sakininės kalbos sintaksės tyrimus. Šiame straipsnyje pristatomas vienas iš pirmųjų tokių tyrimų, kurio tikslas – aptarti pažymimųjų pasakymų dažnumą ir struktūrą, remiantis sakininės kalbos analize.

Kamandulytė-Merfeldienė, L., I. Balčiūnienė. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8), www.taikomojikalbotyra.lt

Tyrimo metu nustatyta, kad pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumas labiausiai priklauso nuo komunikacijos oficialumo / privatumo: viešojoje kalboje pažymimieji pasakymai vartojami dažniau (15 % tarp visų sudėtinių prijungiamųjų pasakymų) nei spontanineje šnekamojoje kalboje (7 % tarp visų sudėtinių prijungiamųjų pasakymų).

Tyrimas taip pat atskleidė, kad ir spontanineje šnekamojoje, ir viešojoje kalboje vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento – daiktavardžio arba įvardžio (65 % spontanineje šnekamojoje ir 88 % viešojoje kalboje). Be to, spontanineje kalboje pastebėta teoriniuose darbuose neaprašytų atvejų, kai šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo pasakomas prieš antecedentą. Atlikta pažymimųjų pasakymų struktūros analizė atskleidė ir dar vieną naują aspektą – skirtingą jungiamųjų žodžių pasiskirstymą spontanineje šnekamojoje ir viešojoje kalboje. Tyrimo metu nustatyta, kad viešojoje kalboje šalutiniai dėmenys prie pagrindinių dėmenų dažniausiai jungiami santykiniais įvardžiais *kuris, kuri* (85 %), o spontanineje šnekamojoje kalboje – jungiamuoju žodžiu *kur* (51 %).

Atliktas tyrimas, atskleidęs pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumą ir struktūrinius tipus, leidžia teigti, kad pažymimųjų pasakymų vartoseną priklauso nuo kalbos atmainos ir kalbėjimo pobūdžio.

The use of attributive clauses in spoken Lithuanian

Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Ingrida Balčiūnienė

Summary

The syntactic features of spoken Lithuanian are still under-researched due to insufficient data bases, limited technologies, and research methodologies. During the last years, the *Corpus of Spoken Lithuanian* (developed at Vytautas Magnus University; 225,000 words; 80 hours of digitalized audio recordings) has been syntactically annotated, and this has enabled complex automatized syntactic analysis. In the present paper, one of the first such studies is presented and its results are discussed. The corpus linguistics methodology has been employed.

The paper deals with the frequency and basic types of attributive clauses in spoken Lithuanian language. The results of the study have highlighted that attributive clauses tend to be more frequent (up to 15% of all subordinate clauses) in public speech, and they are significantly less frequent (up to 7% of all subordinate clauses) in private spontaneous speech.

The position of a subordinate clause after the head noun is unmarked and the most frequent in public speech and spontaneous private speech. Consequently, 65% and 88% of all attributive adjectives followed the head noun in private spontaneous speech and in public speech. Since in Lithuanian the word order is not so strict, in private spontaneous speech constructions with a subordinate clause before the head noun are used.

The analysis of subordinating conjunctions and relative pronouns has revealed that in public speech the link between a subordinate clause and an independent clause tends to be expressed by the relative pronoun *kuris, kuri* ('which'). Namely, in public speech, this pronoun is employed in 85% of all attributive clauses. The number of relative pronouns in private spoken speech reaches only 30%, whereas the subordinating conjunction *kur* ('where') has been used in the majority of attributive clauses (51%).

The findings of the study reveal the main tendencies in the distribution and frequency of attributive clauses and suggest that the usage of attributive clauses depends, to a large extent, on the register of spoken language.

Key words: subordinate clause, attributive clause, utterance, spoken language, corpus, syntax

Įteikta 2015 m. gruodžio mėn.

Paskelbta 2016 m. kovo mėn.